

O'SMIRLIK DAVRIDA O'QUVCHILARNING O'QISH FAOLIYATI VA KASB TANLASH MUAMMOSI VA YECHIMLAR

Rayimqulov Umrzoq Xoliqulovich

Qumqo'rg'on tumani 19-sonli umumta'lim maktabi amaliyotchi psixologi.

Annotatsiya: O'qituvchi va tarbiyachi uchun bolalarning o'smirlik davri psixologiyasini bilish psixologik nuqtai nazaridan ham pedagogik nuqtai nazaridan ham muximdir. Maqolada o'smirlik davri psixologik xususiyatlari va ulardagi o'qish faoliyatiga ta'sir etuvchi omillar, shuningdek, kasb tanlash muammolari hamda ularning yechimi o'rin olgan.

Kalit so'zlar: O'smirlik davri, ta'lim, tarbiya, o'smir psixologiyasi, yosh xususiyatlari, kasb tanlash motiv.

KIRISH

Psixologlarning fikricha yosh psixologik xususiyatlari faqatgina yolg'iz biologik jihatidan yetilishi va taraqqiyot etilishining natijasi bo'lmay balki bolaning ijtimoiy hayot sharoitlari va faoliyatlarining o'zgarishi hamda bu jihatdan yangi ijtimoiy omillarning paydo bo'lishi natijasida o'smirning taraqqiyotiga va unga beriladigan maktabdagi ta'lim va tarbiya berishni aniq tashkil qilish o'smirlarning konkret hayot sharoitlari va faoliyatning mahsuli deb qarab bo'lmaydi.

Boshqacha qilib aytganda ijtimoiy sharoitlar rolini konkret hayot sharoitlari va faoliyatlarining rolga almashtirib bo'lmaydi. Mana shu yuqorida aytilganlardan shunday xulosa qilish mumkinki, o'smirning yoshi va uning hususiyatlari absolyut ahamiyatli kasb etmaydi shu munosabat bilan o'smirlik yoshi mutloqo aniq ma'lum va absolyut chegara hamda xarakteritsikaga ega emas bu erda ancha muhim bo'lgan ma'lum fikrlar bor. Bu farqlarni konkret ijtimoiy omillarning ta'siri bilan va o'smirlarga beriladigan turli ta'lim va tarbiya sharoitlarining ta'siri bilan tushuntirish mumkin. Taraqqiyotning asosiy yo'nalishi bolaning o'smirlik davridagi taraqqiyotining asosiy xarakteritsikasini ajratish mumkin. O'smirlik davri organizmning jo'shqin o'sish davridir. Bu davrda tananing intensiv ravishda rivojlanishi yuzaga keladi, qo'l apparatlari mutsahkamlanadi va skeletning suyaklanish jarayoni davom etadi. Bu davrda yurak qon tomirlari sitsemasining taraqqiyotida mos kelmaslik hodisasi kuchlaniladi. Bu paytda yurak xajmi jihatidan ancha kattalashadi, ancha kuchli ishlay boshlaydi. O'smirlarning yoshi ham jismoniy psixik xususiyatga egadir. –Organizm, Pavlov ta'limotiga ko'ra, bir butun sitsemadan iborat bo'lib, bunda barcha to'qimalar va organlar fiziologik jarayonlar uzviy ravishda bir-biri bilan bog'langan bo'ladi. Lekin bir butunlikda nerv sistemasini va uning bilan bog'langan yuqori qismi I.P. Pavlov so'zi bilan aytganda organizmda sodir bo'ladigan barcha hodisalarni boshqarib turuvchi bosh miya po'tsi asosiy yetakchi rolni o'ynaydi. O'smirlik yoshida nerv sistemasining yuqori

qismi sifat jihatidan o'sa boshlaydi va miya ichki tuzilishining murakkablashishga o'tadi.

MUXOKAMA VA NATIJALAR

O'smirlik yoshida mehnat ancha uyushqoqlik xarakterida bo'ladi. O'smirlik shaxsning tarkib etishida o'yin ahamiyatini yo'qotmaydi. O'yin o'smirlik yoshida yuksak ahloqiy tuyog'ularning irodaviy xarakter xislatlarning o'sishiga yordam beradi. O'yin o'smirni intizomli bo'lishga o'rgatadi, o'yin o'ylashga, fahimlashga eslab qolishga biror narsani qilishdan oldin planlashtirishga va diqqatli bo'lishga da'vat etadi. O'smirlik kollektivi boshlang'ich sinf o'quvchilari kollektiviga qaraganda maktabda ham uyda ham, butunlay boshqa o'rin tutadi. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning qiziqishi va faoliyatlari asosan sinf ishlari bilan cheklangan bo'ladi. O'smirlik yoshida va o'quvchilar pioner drujinasining barcha ishlarida esa ishtirok bo'ladilar. Bularning hammasi o'quvchilarni aloqasini tobora murakkablashtirib boradi. Bu yerda eng asosiy narsa shundaki, bu narsalar o'quvchilar kollektivining ko'p qirrali ijtimoiy hayoti bilan yashay boshlaydilar va bu hayotdan o'z o'rinlarini topishga harakat qiladilar. O'smir shu yoshning datslabki davrlarida oldin o'zlashtirib bilimlari asosida yangi bilim ola boshlaydi. Bu bilim boshlang'ich maktabda ham o'qituvchi ham tarbiyachi bo'lgan o'qituvchi emas. U endi bir qator o'qituvchiga ko'nikish har biriga o'ziga yarasha muomala qilishi ularning talablariga ko'nikishi va shunga qarab o'zini tutish kerak. Shu sababli o'quvchi o'smirlar bir xil to'la sezmaydilar ular kattalarning shaxsiy xulqlari faoliyatlari va munosabatlarini quradilar. Ularning kattalar tomonidan o'zlariga shaxslarga berilgan har xil baholarni eshita boshlaydilar. O'smirlik yoshiga etganida bolalarda burch va javobgarlik tuyg'ulari etarli darajada o'sgan bo'ladi. Bolalar o'zlari ongli ravishda tanlagan qobil bo'lib qoladi. Mana shu davrda kattalar bolalarga «bemalol ish topshirishni ishonadilar» o'smirlarni oilada «kichkina» deb hisoblamay ulardan ho'jalik ishlariga yordam berish topshirilgan ishga javob berishni talab qiladilar. Ular bilan maslahatlashadilar ba'zi o'smirlar ayniqsa ular o'rta maktab yoshining oxiriga borganda xatto o'ziga yaqinlarini qo'llovchi va tayanchi bo'lib qoladilar.

Mamlakatimizda eng ommapob deb topilgan saytlaridan biri bo'lgan kun.uzning o'smirlarning kun tartibi va o'qish faoliyatini tashkillashtirish bo'yicha so'rovnomalar o'tkazdi. "Ijtimoiy fikr" so'rovnomasi natijalariga muvofiq, o'qish jarayoni o'smirlarga yoqadi, ular umuman olganda o'z ta'lim muassasalaridagi ta'lim va tarbiya jarayonini ijobiy baholashgan. Shuningdek maktabda tengdoshlari bilan muloqot qilish va turli tadbirlarda qatnashish imkonining mavjudligi ham ta'lim muassasasida vaqt o'tkazish foydasiga xizmat qilishi aniqlangan. So'roq qilinganlarning aksariyati maktabda olingan bilimlar ularning kelajagi uchun muhim ahamiyatga ega ekanligiga ishonchi komil. O'smirlarning aksariyati sevimli darsi sifatida matematika va informatikani qayd etgan. Har beshinchi o'quvchi ona tili va tarixni sevimli fani sifatida keltirgan. Har o'ninchi o'quvchi ingliz tili darsini belgilagan. Tadqiqotlar natijalari har ikkinchi o'smirning biror fan bo'yicha qo'shimcha mashg'ulotlar yoki ijodiy to'garaklarga

qatnashini ko'rsatgan. Qo'shimcha mashg'ulotlar ko'pincha oliy ta'lim muassasasiga kirish uchun chet tillari, matematika, ona tiliga oid bilimlarni chuqurlashtirish bilan bog'liq. O'smirlik davrida kun tartibini buzishning jiddiy shakllaridan biri - mashg'ulotlarni o'tkazib yuborish. Bu o'smirlarning nafaqat maktab qoidalarini, balki boshqa ijtimoiy normalarni ham buzishga moyilligiga ishora qilishi mumkin. O'quvchilarning izoh berishlaricha, ular asosan kasallik tufayli darslarni o'tkazib yuborishgan. Ba'zi o'smirlar, asosan qishloq joylarda yashovchi o'quvchilar otalariga yordam berishlari sababli ham mashg'ulotlarga kelmay qolgan vaqtlari bo'ladi. Har o'ninchi o'smir oilaviy tadbir sabab darsni o'tkazib yuboradi. Shu bilan birga, o'quv materialini o'zlashtirmaganlik va uyga vazifani bajarmaganlik tufayli tekshiruvdan qochib, doska oldida javob berishdan qo'rqib, nazorat ishlarini yozishni uddalay olmaslikdan xavfsirab darslarni o'tkazib yuboradiganlar ham mavjud. O'smirlarning uyga vazifalarni bajarishga o'rtacha ikki soat vaqt ketadi. O'g'il bolalarga qaraganda qiz bolalar uy vazifalarini tayyorlashga ko'proq vaqt sarflashar ekan. Ma'lumotlarga ko'ra, 65,2 foiz o'smir uchun o'qishdan bo'sh vaqtda eng ahamiyatli mashg'ulot - do'stlari bilan muloqot qilish. O'smirlarning yana bir sevimli mashg'uloti - televizion ko'rsatuvlarni tomosha qilish. So'rovnoma davomida aniqlanishicha, so'nggi vaqtlarda badiiy adabiyotlar va o'quv qo'llanmalarini o'qish, ijtimoiy tarmoqlarda muloqot qilish, ijodiy to'garaklar va sport seksiyalariga qatnash ham o'smirlar orasida ommalashgan. Shuningdek 75,9 foiz o'smir uy xo'jaligini yuritishda va 72,9 foiz o'smir kichik uka-singillariga qarashga ota-onasiga yordam berishi aniqlandi. Qishloq joylarda yashovchi o'quvchilar esa, bundan tashqari, qoramollarni parvarish qilishda ham kattalarga ko'mak berishadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, deyarli har uchinchi o'smir biror bir jiddiy qiziqishga ega emas va bo'sh vaqtini asosan televizor qarshisida yoki tengdoshlari bilan ko'chada o'tkazadi. Biroq "Ijtimoiy markaz" mutaxassislari fikricha, aynan shu yoshda o'smirlarning band bo'lishi, ijodga qiziqishi, sport seksiyalariga qatnashi va chet tillarni o'rganishi juda muhim.

XULOSA

Ma'lumki, maktab ta'limi o'smir bilish jarayonlarini rivojlanish yo'nalishini sifat jihatidan o'zgarishda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. O'qish o'smirlar hayotida katta o'rinni egallaydi. Ular uchun mashg'ulotlarning mustaqil shakllari yoqadi. Boshqa davr bolalariga nisbatan o'smirlarning fanlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirishlari, qiziqishlarining ortishi, o'qituvchining o'quv materialini tushuntira olish mahoratiga bog'liq. O'qish faoliyati asosida o'smirning o'z-o'zini anglash darajasi kengayadi, boshqa odamlar, atrof olam haqidagi bilimlari chuqurlashadi. Psixik rivojlanishning yangi bosqichi boshlanadi. Bilim o'rganish ehtiyojlari asosida asta-sekinlik bilan o'quv fanlariga nisbatan qat'iy ijobiy munosabat shakllanadi. Bu davrda o'qishning yangi motivlari yuzaga keladi. Bu motivlar o'smirning, hayotiy rejalari, kelajak kasbi va ideali bilan bog'liq bo'lgan holda bilish jarayonlari rivojlanish xarakteriga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Aynan o'smirlik davridan boshlab, bolalar hayotiy, ilmiy, badiiy bilimlarni kengaytirishga alohida ehtiyoj sezadilar va bunga harakat qiladilar. Bilimli bola

tengdoshlari orasida hurmatga sazovor bo'ladi. Bilim o'smirlarga alohida bir quvonch bag'ishlaydi va uning tafakkur qilish layoqatini rivojlantiradi. Bilish jarayonlarining rivojlanishida nutq og'zaki va yozma mavjud bo'lishi bilan kuchli vosita hisoblanadi. Maktabdagi o'quv jarayonlarining to'g'ri tashkil etilishi va amalga oshirilishi bilan o'smir nutqining to'g'ri rivojlanishiga qulay sharoit yaratiladi. Nutqni o'zlashtirishga harakat bu o'smirning muomala, bilish va ijodiy faoliyatga kirishiga ehtiyoj va intilish hisoblanadi. Shuningdek, kasbiy layoqatida ham nutqning, muomalaning o'rni beqiyos.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Karimov.I.A «Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori». Toshkent. 1997. 162-b.
2. E.G'oziev. «Pedagogik psixologiya asoslari». Toshkent. 1997.156-b.
3. V.Karimova. «Psixologiya». Toshkent. 2000. 128-b